

VOYNUKLARLA İLGİLİ KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Doç. Dr. YAVUZ ERCAN

Voynukluk ve Voynuk örgütünün, Osmanlı Tarihi içinde sanıldığından daha fazla önemi olmuştur. Örgüt, Osmanlı Avrupasındaki en eski ve en uzun süre yaşayan kuruluşlardan biridir. Türk dönemi Güneydoğu Avrupa tarihinin daha iyi ortaya konulabilmesi için, Balkanlardaki diğer Hıristiyan kuruluşlarla birlikte Voynuk örgütünün de ciddi bir şekilde araştırılması gerekir. Böyle bir çalışma aynı zamanda, Türk toplumu ile Balkan toplumları arasındaki kültür alışverişini de aydınlatması bakımından ayrıca önemlidir. Nitekim konumuz olan Voynuk örgütünde, “baştina, voynuk, pirimkür, lagator” gibi Balkanlara özgü terimlerin yanında “voynuk beyi, çeribaşı, yamak, gönder” gibi Türkçe terimlerin de bulunması bu tür bir araştırmanın önemini göstermesi bakımından ilginç bir örnektir. Voynuklardan başka, Hıristiyan Sipahi, Eflak, Martolos, Yörük, Yaya ve Müsellem ve Derbent örgütü gibi Türk ve Türk olmayan Balkan toplumlarının birlikte oluşturdukları kuruluşların her birini ayrı ayrı araştırmadıkça, Türk dönemi Güneydoğu Avrupa tarihinin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını sağlıklı olarak ortaya koymak mümkün değildir.

Bu yazımızda Voynuk örgütünü ve sorunlarını ayrıntılı bir biçimde ortaya koymak değil, Voynukluk ve Voynuk örgütü ile ilgili kaynak ve araştırmalarla, ele alınması gereken sorunlar üzerinde durmaya çalışacağız.

Voynuklar hakkında oldukça bol kaynak vardır. Bu kaynakları birinci elden ve ikinci elden kaynaklar olarak iki ana grupta toplamak mümkündür. Birinci elden kaynakların başında tapu-tahrir defterleri gelir. Bu defterler de konumuz bakımından iki kısma ayrılabilir.

- a) Genel tahrir defterleri.
- b) Voynuk tahrir defterleri.

Prof. İnalçık "Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar" adlı eserini hazırlarken, içinde Voynuklarla ilgili kayıtlar bulunan 12 genel tahrir defteri ile iki Voynuk tahrir defterini gözden geçirmiştir¹.

Tahrir defterleri Voynukların sayılarını, Balkanlardaki yayılışını ve sosyo-ekonomik yapılarını saptamak bakımından çok önemlidir. Mesela, Fatih dönemine ait Braniçeva defterinin birinci sayfasında², defterin içinde bulunanlar yazılmıştır. Buna göre, tahririn başında Padişah'ın dört köy has'ı, Braniçeva Subaşılığına ait haslar, Ali Bey'e yarım çiftlik veren köyler, Müslüman Sipahilerin timarları, Hıristiyan Sipahilerin timarları kaydedilmiş, daha sonra Samsoncu, Doğanacı, Martolos ve diğer Gayrimüslimler ve en sona da Voynuklar eklenmiştir. Bazen bu defterlerde yazılı Voynukların sayısı bini geçmektedir.

Voynuklar için yapılmış özel tahrir defterlerinin önemi ise kendiliğinden ortadadır. Bu defterler ayrıntılı bir şekilde tutulmuştur ve zaman zaman önemli bilgiler veren derkenarlar vardır. Genellikle Voynuk Tahrir defterlerinin başına bir de Voynuk Kanunnamesi eklenmiştir.

Prof. İnalçık'ın sözünü ettiğimiz kitabındaki iki Voynuk Tahrir defterinden birisi Başbakanlık Arşivi Tapu Defterleri 21 numarada kayıtlı ve 1487 tarihli "Defter-i Esâmi-i Voy Voynugân-ı Liva-i Köstendil ve Liva-i Alacahisar"dır³. İkincisi ise yine aynı yerde 916 numara ile kayıtlı, aynı tarihli ve aynı bölgeye ait defterdir⁴. Bu ikinci defterin numarası baskı hatası sonucu yanlış yazılmış olmalıdır, veya Arşiv kayıtlarındaki bir yanlışlıktan kaynaklanan hata vardır. Çünkü, Arşiv'de 916 numaralı defter 1732 tarihli ve Silistre'ye ait görünmektedir. Bu takdirde Prof. İnalçık'ın adı geçen kitabında Voynuk Tahrir defteri olarak bir defter kalmaktadır. O da 1487 tarihli Köstendil ve Alacahisar Voynukları defteridir.

Başbakanlık Arşivinde başka Voynuk Tahrir defterleri de vardır. Bunlardan biri 1528 tarihli ve "Defter-i Voynuğân-ı İstabl-ı

¹ Ankara 1954. Bundan sonra Prof. İnalçık'ın adı geçen eserini (İnalçık: Fatih Devri) şeklinde kısaltacağız.

² Başbakanlık Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler, no 5.

³ İnalçık: Fatih Devri, s. 175.

⁴ İnalçık: Fatih Devri, s. 157.

Âmire" kaydıyla tapu defterleri 151 numarada bulunmaktadır⁵. Bu defter, İstanbul'a gelen nöbetli Voynukların görev yerlerini ve sayılarını vermesi bakımından önemlidir. Örnek için defterden şu birkaç sayıyı verelim; Enderûn atları bakımına sefer sırasında 105, hazarda ise 30 Voynuk, Bîrun atları bakımına ise 712 Voynuk ayrılmıştı. Defterin kaydına göre 1528 yılında İstabl-ı Âmire hizmetine gelen Voynukların genel toplamı 892 kişi idi.

Arşiv'de şimdilik bulabildiğimiz diğer Voynuk Tahrir defterleri şunlardır:

— 1523 tarihli İstabl-ı Âmire Voynukları defteri (Maliyeden Müdevver belgeler arasında 81 numarada kayıtlı).

— 1576 tarihli Niğbolu ve Silistre Voynukları defteri (aynı yerde 533 numarada kayıtlı).

— 1579 tarihli başka bir Niğbolu ve Silistre Voynukları defteri (aynı yerde 546 numarada kayıtlı).

Sözünü ettiğimiz bu son Voynuk Tahrir defterleri henüz araştırmacılar tarafından kullanılmamıştır⁶. İleride, Başbakanlık Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivleri ile Türkçe belgeler bulunan yerli ve yabancı diğer arşiv ve müzelerde yeni Voynuk defterleri veya kanunnameleri bulunabilir.

Voynuk Tahrir defterleri kadar önemli diğer bir belge türü de kanunnamelerdir. Voynuklarla ilgili kanunnameleri üç grupta toplamak mümkündür.

1) Özel Voynuk Kanunnameleri.

2) İçinde Voynuklarla ilgili hükümler bulunan bölge kanunnameleri.

3) İçinde Voynuklara ait bölüm bulunan, Ebussuud Efendi, Hamza Paşa ve Tevkiî Celâlzâde Kanunnameleri türündeki kanun mecmuaları.

⁵ Bu defter Prof. Uzunçarşılı tarafından kullanılmıştır (Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara 1945, s. 504).

⁶ Defterler ilk kez tarafımızdan doktora ve doçentlik çalışmaları sırasında kullanıldı. Hazırladığımız tezlerin adları şunlardır:

— Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslim Halkın Hukukî, Sosyal ve Ekonomik Durumu, 1300-1600, Ankara 1972 (doktora tezi).

— Osmanlı İmparatorluğunda Voynuklar, Ankara 1978 (doçentlik tezi).

Özel Voynuk Kanunnameleri genellikle Voynuk Tahrir defterlerinin başına kaydedilmiştir. Şimdilik saptayabildiğimiz en eski özel Voynuk Kanunnamesi Başbakanlık Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler numara 81'de kayıtlı Voynuk Tahrir defterinin baş tarafındaki kanunnamedir ve 17/27 Nisan 1523 tarihlidir. Voynuklar üzerinde oldukça geniş araştırmalar yapan Bulgar Türkologu Galab Galabov⁷, 1943 yılında Sofya'da yayınlanan "Bulgar Tarihi Hakkında Osmanlı Türkçesiyle Kaynaklar" adlı araştırmasında⁸ en eski Voynuk Kanunnamesinin XVI. yüzyılın ilk yarısında yazıldığını, kaynak göstermeden, kuşkusuz olduğunu belirtmektedir. Galabov'un bu tahmini bizim bulduğumuz bu kanunname ile kanıtlanmış bulunmaktadır.

Bazı kaynaklarda Voynuk Örgütünün I. Murat döneminde kurulduğu belirtilmekte ise de Rumeli'nin henüz fethedildiği bir sırada örgütün kurulmuş olmasına kuşkuyla bakılabilir. Fakat II. Murat ve Fatih dönemlerinden kalma tahrir defterlerinde oldukça büyük sayılarda Voynuk kayıtlarının bulunması, örgütün II. Murat'tan önce veya en azından II. Murat döneminde kurulmuş olduğunu kesinlikle söylememiz için yeterlidir. Durum böyle olunca Voynuk Kanunnamelerinin 1523 yılından önce de var olabileceği ileri sürülebilir.

Bizim sözünü ettiğimiz kanunname ile Galabov'un adı geçen araştırmasında yayınladığı kanunname, metin olarak hemen hemen ay-

⁷ Galab Galabov'un alttaki dipnotta gösterilen eserinden ileriki sayfalarda yine söz edeceğiz. Galabov, bu çalışmasından başka, Voynuklarla ilgili iki çalışma daha yapmıştır. Bunlardan biri Sofya Üniversitesi Tarih-Filoloji Fakültesi yıllığında çıkmıştır (Osmano-Turski Izvori za Blgarskata Istoria "Osmanisch-Türkische Quellen zur Bulgarischen Geschichte", Jahrbuch der Universität des Heiligen Kliment von Ochrid Historisch-Philologische Fakultät, Bd. XXXIV/2, 1938). Bu çalışmada XVII. yüzyıldaki Voynukluk örgütü üzerine altı Osmanlıca-Türkçe belge yayınlanmış ve bu örgütün kısa bir özeti verilmiştir. Diğer çalışması ise, Herbert W. Duda tarafından yayınlanan Sofya Şer'iyye sicillerinden biridir (Die Protokollbücher des Kadiamtes Sofia, München 1960).

⁸ Osmanisch-Türkische Quellen zur Bulgarischen Geschichte, Jahrbuch der Universität des Heiligen Kliment von Ochrid Historisch-Philologische Fakultät, Bd. XXXIX/3 (1942-1943), s. 71, 72. Galabov'un bu araştırmasını bundan sonra (Galabov: Osmanisch-Türkische XXXIX) şeklinde kısaltacağız.

nıdır. Galabov metninde⁹ birkaç cümle ve kelime eksikliği ile – eğer baskı hatası değilse – oldukça çok imla yanlışlığı vardır.

Üzerinde duracağımız ikinci Voynuk Kanunnamesi, yine Başbakanlık Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler numara 533'de kayıtlı Niğbolu ve Silistre Voynukları Tahrir defterinin başına konulmuş bulunan kanunnamedir. 27 Temmuz 1576 tarihlidir. 1523 tarihli Kanunname ile aynı gruptan olmasına rağmen aralarında önemli farklar vardır. Sözceliği, 1523 tarihli kanunnamede Kara-Voynuk Gönderinin üç, Cebeli-Voynuk Gönderinin dört kişiden oluştuğu açıkça belirtildiği halde, 1576 tarihli kanunnamede üstü kapalı bir şekilde "... Voynuk taifesinin bazı üçer ve bazı dörder neferi bir gönder ıtlak olunur" denilmektedir. Ayrıca, Gönder vergisi için 1523 tarihli kanunnamede açık olmayan bir kayıt vardır. Şöyle demektedir, "...Voynuk taifesi âdet-i nize deyü bir miktar Hazine-i âmireye mal vermek kânûndur". Oysa 1576 tarihli kanunnamede, nöbetli Voynuğun altı akçe, nöbetli olmayan Voynuğun ise beş akçe Gönder vergisi vereceği, bu verginin havass-ı hümâyûn için alınacağı ve İспенçe gibi Mart ayı başında toplanacağı açık bir şekilde belirtilmektedir.

Sözünü ettiğimiz iki kanunname ile aynı yerde 546 numarada kayıtlı bir başka Niğbolu ve Silistre Voynukları Tahrir defterinin başında da Voynuk Kanunnamesi vardır. 24 Ağustos 1579 tarihlidir ve 1576 tarihli kanunname ile tamamen aynıdır. Hatta imla hataları bile benzerlik göstermektedir.

Özel Voynuk Kanunnamelerinden birini Prof. Barkan "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zırai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları" adlı kitabında yayınlamıştır¹⁰. Kanuni dönemine aittir. Yukarıda saydığımız üç kanunname grubuna girmekle birlikte çok önemli bazı değişik hükümleri de içermektedir. Ayrıca, o yıllarda dağlan 150 kadar Voynuk köyü hakkında ilginç açıklamalar vardır. Buna benzer bir diğer kanunname de Başbakanlık Arşivi Tapu-Tahrir defterleri 370 numarada kayıtlı bulunmaktadır, fakat "Kanunname-i Vilâyet-i Niğbolu" içinde bir bölüm halindedir¹¹.

⁹ Galabov bu Kanunname metnini, İstanbul Üniversitesi Türkçe yazmalar no 2753'de kayıtlı bir yazmadan almıştır. Bk. Galabov: Osmanisch-Türkische XXXIX, s. 20, 71.

¹⁰ İstanbul 1943, s. 265, 266.

¹¹ Der-beyân-ı Kânûnnâme-i Voynuğân, s. 501, 502.

Özel Voynuk Kanunnamelerinden başka çeşitli bölge kanunnamelerinde Voynuklarla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bunlardan biri Prof. Barkan'ın adı geçen eserinde ayrılan 1516 tarihli "Kanunname-i Vilâyet-i Bosna"dır. Voynuklara bir çeşit inzibat görevi verildiğini gösteren hükümler vardır¹². Yine aynı kitapta yayınlanan 1545 tarihli "Kanun-ı Öşür ve Haraç ve sair Rüsüm ve Bâc-ı Reayâ-i Liva-i Pojega"da¹³ Voynukların uclarda akınlara katılıp bir çeşit keşif görevi¹⁴ yaptıkları ve seferlerde savaşçı asker olarak buldukları kayıtlıdır. Buna karşılık bütün vergilerden bağışlanmışlardır.

Üçüncü grup kanunnamelerin Ebussuud Efendi, Hamza Paşa ve Tevkiî Celalzade kanunnameleri türünde olduğunu söylemiştik. Bunların sayıları pek çoktur. Genel mahiyette kanun mecmualarıdır. Voynuklar, bu kanun mecmuaları içinde bir bölüm oluştururlar. Genellikle Voynuk faslı "yörügân" ve "Eşkinciyan" fasılları arasında yer alır.

Galab Galabov "Bulgar Tarihi Hakkında Osmanlı Türkçesiyle Kaynaklar" adlı araştırmasında bu gruptan üç kanunname yayınlamış, ayrıca, bunlar dışında saptayabildiklerinin de listesini vermiştir¹⁵. Kanunnamelerden III ve IV numaralı olanları, Ebussuud Efendi Kanunnameleriyle hemen hemen aynıdır. Sofya Milli Kütüphanesindeki iki yazma kanun mecmuasından alınmıştır. Biri 1715, diğeri 1752/1753 yıllarında istinsah edilmiştir. II numaralı kanunname ise İstanbul Üniversitesi Yazma Osmanlı Kanunnameleri numara 1807'de kayıtlı bir mecmuadan alınmıştır. Tahminen 14/23 Ocak 1604 tarihlidir. Bu kanunnamenin önemi, baş tarafında diğer Ebussud Kanunnamelerinde bulunmayan bazı hükümleri içermesinden ileri gelmektedir. Kanunname, Hammer¹⁶ ve Jirecek¹⁷ tarafından kısmen kullanılmıştır.

¹² Sayfa 398.

¹³ Sayfa 306.

¹⁴ "... bi'l-cümle müretteb alât-ı harb ile uclara eşüb dil almakda ve tecesüs-i ahvâl-i a'dâda envâ-ı hizmet ve yoldaşlıkda buldukları ecilden...".

¹⁵ Galabov: Osmanisch-Türkische XXXIX, s. 32-39.

¹⁶ Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung, Viyana 1815, c. I, s. 309 vd., 403 vd., c. II, s. 432 vd.

¹⁷ Perioditschesko Spissanic, Jg. 9, s. 15-17.

Bu tür kanunnamelerin ilkel şekli olduğunu sandığımız bir kanunname, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası tarafından 1911'de İstanbul'da yayınlanmıştır. Voynuklarla ilgili kısımlar "Eflaklar" bölümünde geçmektedir. Eflakların beş-on eve bir Gönder verdikleri, bunlardan birinin beş filoriye Voynuk hizmeti yapıp ihtiyatlı yerleri bekleyerek gerektiğinde akına ve sefere katılacakları kayıtlıdır¹⁸. Buradaki Voynuk ve Eflakların durumlarını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. 1477/1478 tarihli "Sancak-i Vilâyet-i Hersek" defterinde de aşağı yukarı aynı durum vardır¹⁹. Eflakların kalabalık olduğu Semendire'de de durum değişmemektedir²⁰. 1527 tarihli "Kânûn-ı Eflakân-ı Liva-i Semendire", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası tarafından yayınlanan Süleyman Kanunnamesiyle tamamen aynıdır. Değişiklik sadece vergi miktarlarındadır.

Türkiye'de Ebussuud Efendi türünde kanunname ilk kez Millî Tettebbular Mecmuasında yayınlanmıştır²¹. İçinde geçen bir tarihe dayanarak 1605 yılından sonra istinsah edildiğini sanıyoruz. Kanunname konular dağınıktır. Bir yerde Voynukların vergileri ile ilgili aynı hüküm iki kere geçmektedir²². Voynuk bölümü, kanunun 308-309. sayfalarında. Ayrıca, 108. ve 235. sayfadaki kayıtlar oldukça önemlidir. Voynuk örgütünün kuruluşu ile ilgilidir. Örgütün I. Murad döneminde Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa tarafından kurulduğu belirtilmektedir.

Türkiye'de yayınlanan bu grup kanunnamelerden ikincisi Ahmet Refik Bey'in "Türk İdaresinde Bulgaristan" adlı eserindedir²³. Herhangi bir özelliği yoktur.

Biraz önce belirttiğimiz, Voynuk Örgütünün kuruluşu ile ilgili kayıt, bizim saptadığımız iki yazma kanunnameye daha vardır²⁴. 1726/1727 yıllarında istinsah edildiğini tahmin ettiğimiz ilk kanunna-

¹⁸ Sayfa 63, 64.

¹⁹ İnalçık: Fatih Devri, s. 154, 155.

²⁰ Barkan: XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zıraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, s. 324, 325.

²¹ Cilt I-II, İstanbul.

²² Millî Tettebbular Mecmuası, c. I, s. 108, 308.

²³ İstanbul 1933, s. 4, 5.

²⁴ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF olarak kısaltılacak) Yazma Kütüphanesi, Muzaffer Ozak yazmaları II/572, varak 60-b ve aynı Kütüphane Mustafa Con yazmaları 466, varak 52-a.

me ve 30 Ocak 1779 tarihli olan ikinci kanunname bu kayıtlar derkenar olarak sayfa kenarına yazılmışlardır.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Kütüphanesinde bu iki yazmadan başka dokuz kanunname daha saptadık. Bunlar hemen hemen birbirinin aynıdır. Aradaki farklar ya istinsah veya imla hatası, yahut atlanmış bir iki maddedir. Yalnız, bunlardan tarihsiz bir kanunname²⁵ hem maddeler karışmış, hem de Yörük ve Voynuk bölümleri birlikte başlıklandırılmıştır. Ayrıca, diğer yazmalarda olmayan birkaç husus vardır. Öteki kanunnamelerden üç tanesi tarihsizdir²⁶. Kalan beş kanunname ise sırasıyla şu tarihleri taşımaktadır:

- Nisan/Mayıs 1673²⁷.
- 9 Mart 1773²⁸.
- 1777²⁹.
- Şubat 1792³⁰.
- 28 Temmuz 1843³¹.

Ebussuud Efendi Kanunnamesi grubunda söyleyeceğimiz son iki yazmadan birisi özel kütüphanemizdedir ve Ekim 1802 tarihlidir. İkincisi ise IV. Murat dönemine aittir ve Süleymaniye Kütüphanesinde³².

Bu üç grup kanunname arasına sokamadığımız iki kanunname daha vardır. Birisi Ali Çavuş³³, diğeri Avni Ömer Efendi Kanunnamesidir³⁴. Her iki kanunname de özellikle Baştına konusunda ilgi çekici kayıtlar bulunmaktadır.

²⁵ DTCF Yazma Kütüphanesi, İsmail Saib Sencer (İSS olarak kısaltılacak) yazmaları, I 5120, varak 140-a/141-a.

²⁶ DTCF Yazma Kütüphanesi, İSS yazmaları, I 3194, varak 47-b/48-b ve aynı yer I 5036, varak 11-b/12-a ve aynı Kütüphane, Mustafa Con yazmaları, 497, varak 51-a/51b.

²⁷ DTCF Yazma Kütüphanesi, İSS yazmaları, I 440, varak 42-b/43-a.

²⁸ DTCF Yazma Kütüphanesi, İSS yazmaları, I 914, varak 49-a/50-a.

²⁹ DTCF Yazma Kütüphanesi, İSS yazmaları, I 4779, varak 63-b/65-a.

³⁰ DTCF Yazma Kütüphanesi, Muzaffer Ozak yazmaları, II 379, sayfa 172-175.

³¹ DTCF Yazma Kütüphanesi, İSS yazmaları, I 2214, varak 65-b/67-a.

³² Reisülküttap Mustafa Efendi kitapları no 1004'deki kanunlar Mecmuasının 1-a/29-a varakları arası Celalzade Kanunnamesidir. Bunun da 8-a/9-a varakları arası Voynuk bölümüdür.

³³ İnalçık: Fatih Devri, s. 174.

³⁴ Uzunçarşılı: Belleten, c. XV, Ankara 1951, s. 59.

Birinci elden kaynaklar arasında sözünü edeceğimiz son belgeler ferman ve hüküm suretleri ile Mühimme Defterleri ve Şer'iyye Sicilleri kayıtları gibi münferit belgelerdir. Özellikle, Voynukların kalabalık oldukları bölgelere ait Şer'iyye Sicilleri'nin önemi açıktır. Şer'iyye Sicilleri gibi Mühimme Defterlerinde de Voynuklarla ilgili oldukça çok kayıt vardır. Bunlardan 19 tanesini Ahmet Refik Bey sözünü ettiğimiz kitabında yayınlamıştır. Ayrıca, Prof. Uzunçarşılı "Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı" adlı kitabının "Has Ahır" bölümünde bu tür belgelerden söz etmektedir. Türkiye dışında ise Galabov, yukarıda sözünü ettiğimiz eserlerinde, özellikle Duda'nın yayınladığı Sofya Şer'iyye Sicilinde benzer belgeler yayınlamıştır.

Konuyla ilgili olarak, daha çok Bulgaristan ve Yugoslavya'da yapılan çalışmaları, çeşitli nedenlerle tanıma ve tanıtmaya olanağımız olmadı. Bunlar özellikle son yıllarda yapılan çalışmalardır ve bir örnek olarak Yugoslav araştırmacı Milan Vasic gösterilebilir.

İkinci elden kaynaklara gelince, bunlarda ilk sırayı Osmanlı kronikleri almaktadır. Voynuklarla ilgili kayıtlar dört kronikte vardır. Maalesef verilen bilgiler birkaç satırı geçmediği gibi, yalnız Voynuk Örgütünün kuruluşu ile ilgilidir³⁵. Bunlardan sadece İdris-i Bitlisi'nin "Heşt-bişişt" adlı eserinde zikre değer bir kayıt vardır³⁶. O da Voynukların "kadim sipahi" olduklarıyla ilgilidir.

Batı kaynağı sayabileceğimiz Hammer ve D'Ohsson'da da Voynuklarla ilgili bilgiler bir-iki sayfayı geçmemektedir. Bunların dışında herhangi bir batı kaynağı saptamak bizim için mümkün olmadı. Bu imkânsızlığa, özellikle Kiril alfabesiyle yazılan Balkan dillerindeki yetersizliğimiz ve başka nedenler yol açtı. Bu önemli eksikliği, yazımız yayınlandıktan sonra, Balkan ülkelerinde konu üzerinde çalışan araştırmacıların tamamlaması dileğimizdir.

Voynuklarla ilgili araştırmalara gelince, bu konuda ilk araştırmalar batıda başlamıştır. İlki Constantin Jirecek'in 1876'da Prag'da basılan "Bulgar Tarihi" adlı eseridir³⁷. Eser Fazıl Işıkoğlu tarafından

³⁵ Bu kronikler şunlardır:

- Karaçelebizâde Abdülaziz: Tarih-i Ravzatü'l-ebrar, Kahire 1248, s. 347.
- Solakzâde Mehmet: Tarih-i Solakzâde, İstanbul 1297, s. 36.
- Hoca Saadetin: Tâcü't-tevârih, İstanbul 1279, c. I, s. 94.

³⁶ Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi, no 3209, varak 364-a.

³⁷ Jirecek, Constantin Jos.: Geschichte der Bulgaren, Prag 1876, s. 452-456.

Türkçe'ye de çevrilmiştir³⁸. Burada kısa da olsa Voynuklar hakkında bilgi verilmiştir.

Voynuklar hakkındaki ilk ciddi çalışmalar Bulgar tarihçisi Galab Galabov'a aittir. Galabov, 1938'den itibaren yayınladığı çeşitli yazı ve kitaplarda Voynuklar hakkında oldukça çok belge yayınlamış ve bilgi vermiştir. Bunların başlıcaları yukarıda belirttiğimiz üç eserdir. İkisi, Sofya Üniversitesi Tarih-Filoloji Fakültesi yıllığının XXXIV. ve XXXIX. ciltlerinde çıkan "Bulgar Tarihi Hakkında Osmanlı Türkçesiyle Belgeler" adlı araştırmalardır. Ayrıca, Sofya Şer'iyye Sicillerinden birini yayına hazırlamış ve eser daha önce belirttiğimiz gibi Duda tarafından 1960 yılında Münih'de yayınlanmıştı³⁹. Eserde Voynuklarla ilgili 40 kayıt vardır ve bu da Şer'iyye Sicillerinin Voynuklar için taşıdığı önemi göstermesi bakımından yeterlidir.

Ancak, Prof. İncılık'ın da belirttiği gibi Galabov'un çalışmaları yalnızca Bulgaristan Voynukları üzerine ve XVI. yüzyıldan sonrası içindir⁴⁰. Yazar, Voynukluğu en genel hatlarıyla vermiş ve bazı konularda da yanılığa düşmüştür⁴¹. Bunlardan biri, "Voynuk Beyi" ile "Voynuk Sancakbeyi"nin ayrı kişiler sanılması ve Voynuk Sancakbeyinin, Voynuk Beyine göre daha alt rütbede olduğunun ileri sürülmesidir. Buna benzer bir yanılığa Prof. Uzunçarşılı da düşmüştür⁴². Uzunçarşılı, Galabov'un aksine Voynuk Beyini, Çeribaşı düzeyinde bir görevli olarak kabul etmektedir. Gerçekte, Voynuk Beyi ile Voynuk Sancakbeyi aynı kişidir ve İmparatorlukta bir tek Voynuk Sancağı vardır.

Diğer yanlış bir görüş, Pirimkür ve Lagatorların "İstabl-ı Âmire" de bir kişiye hizmetle yükümlü oldukları savıdır. Lagator ve Pirimkürler, Çeribaşılardan sonra gelen Voynuk görevlileridir ve nöbetleri geldiğinde diğer Voynuklar gibi göreve giderler.

³⁸ Jirecek'in bu eseri kaynak olarak da kabul edilebilir.

³⁹ Almanca olarak yayınlanan bu eserden başka Sofya ve Vidin Şer'iyye Sicilleri ile ilgili olarak başka bir çalışma da 1951 yılında Çekoslovakyalı Türkolog Josef Kabrda tarafından yapılmıştır (Kabrda, J.: Les Anciens Registres Turcs des Cadis de Sofia et de Vidin et leur Importance pour l'Histoire de la Bulgarie, in Archiv Orientalni 19 (1951), s. 329-392, 642-643).

⁴⁰ İncılık: Fatih Devri, s. 157.

⁴¹ Galabov: Osmanisch-Türkische XXXIX, s. 72-74.

⁴² Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, s. 501. Prof. Uzunçarşılı bu hükme, Avni Ömer Efendi'nin "Kânûn-ı Osmanî Mefhum-ı Defter-i Hakânî" adlı Kanunnamesindeki bir kayda dayanarak varmıştır (Belleten, c. XV, s. 393).

Galabov, Lagator teriminin ilk kez 1550 yıllarına ait iki belgede geçtiğini ileri sürmektedir. Oysa yukarıda belirttiğimiz 1523 tarihli Voynuk Kanunnamesinde Lagator terimi geçmektedir.

Üzerinde durulması gereken diğer iddia, Voynukların öteki kitleler içinde vergi bağımsızlığına sahip olmadıkları yönündedir. Voynuklar, Baştına adı verilen toprakları için vergi vermezlerdi. Baştına dışında tasarruf ettikleri topraklar için bir kısım vergi verirlerdi. Ayrıca, yılda 16 akçe Gönder vergisi, 100 başdan fazla koyunları için vergi, şarap, domuz, arı kovanı (bal) ve değirmenleri varsa onlar için vergi verirlerdi ki bunlar da Baştına ile ilgili olmayan konulardı. Vergi durumunda ve verginin miktarında zamanla bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler kanunnamelerde ve münferit belgelerde açıkça kaydedilmiştir. Elbette Voynuklar bütün vergilerden sonuna kadar muaf ve müsellemlerdir. Ancak, hiçbir zaman normal bir Osmanlı vatandaşı kadar da vergi ödememişlerdir. Bazı vergilerden tamamen, bazılarında ise kısmen bağışlanmışlardır ve bu durumda belgelerde açıkça belirtilmiştir.

Sözünü ettiğimiz araştırmada, Voynukların özerkliklerinin olmadığı ileri sürülmektedir. Galabov'un hangi ölçüler içinde ve nasıl bir özerklik amaçladığını ortaya koyacak gerekli açıklama olmadığından bu konuyu şimdilik eleştirmeyeceğiz.

Voynukların ödedikleri vergiler konusunda, batılı araştırmacılar Boris Christoff Nedkoff da yanlışlığa düşmüştür⁴³. Nedkoff, yazısının bir yerinde kaynak göstermeksizin⁴⁴, bir yerinde de Hammer'e rağmen bir berat kaydına dayanarak⁴⁵ Voynukların cizye ödediklerini ileri sürmektedir ki kanımızca bu durum kanunnamelerdeki açık ifadelerden sonra eleştirmeye bile değmez. Ayrıca, sözü edilen beratda Voynuk veya Voynukluğu ifade bir kelime geçmemektedir. Genel ifadeler kullanılmıştır.

Türkiye dışında, son yıllarda yayınlanan ve görebildiğimiz eserlerde, Voynuk konusunda Hammer, D'Ohsson ve özellikle Ga-

⁴³ Nedkoff, B.C.: Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (çeviren Ş. Altındağ), Belleten c. XV, Ankara 1944.

⁴⁴ Nedkoff, B.C.: Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (çeviren Ş. Altındağ), s. 625.

⁴⁵ Nedkoff, B.C.: Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (çeviren Ş. Altındağ), s. 639, 645.

labov ve İnalçık'a başvurulmakta, orijinal bir araştırma ortaya konulmamaktadır⁴⁶.

Konumuzla ilgili olarak Türkiye'de yapılan yayın ve araştırmalara gelince, bunlardan en eskisi daha önce sözünü ettiğimiz Ahmet Refik Bey'e aittir. Ancak eser, yalnız belgeleri vermekte, yorum yapmamaktadır. Daha sonra Prof. Uzunçarşılı bu konuya değinmiştir. Uzunçarşılı'nın Voynuklar hakkında yazdığı da dört sayfayı geçmemektedir.

Voynuklar konusundaki en iyi çalışma Prof. İnalçık tarafından yapılmıştır. İnalçık, "Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar" adlı kitabının IV. Bölümünde, Balkanlardaki Hıristiyan askerî grupları ele alırken Voynuklar üzerinde de durmuştur. Voynukların kökeni, askerlik durumları, Balkanlardaki yayılışlarını ortaya koymuş, özellikle bugüne kadar kimsenin üzerinde durmadığı Bulgaristan dışındaki Voynuklara da değinmiştir. Kanımızca bu eserin, ortaya koyduğu sonuçlar bakımından eleştirilecek bir yanı yoktur. Sadece, Fatih dönemine münhasır kalması nedeniyle konu yarım kalmıştır.

Türkiye'de yayınlanan ve Voynuklardan söz eden diğer eserler, genellikle Uzunçarşılı veya İnalçık'ı tekrar etmişlerdir.

Sonuç olarak, iki ciddi araştırmadan İnalçık'ın eseri Fatih dönemiyle sınırlı, Galabov'un çalışmaları ise Bulgaristan Voynukları ile sınırlıdır. Başlangıcından sonuna kadar İmparatorluk içindeki bütün Voynuklardan her yönüyle söz eden bir araştırma yoktur. Doçentlik tezimizde konu özellikle bu yönden ele alınmış ve ayrıntılı bir araştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Bu yazımızda, Voynuklarla ilgili kaynak ve araştırmalardan söz ederken, yeri geldikçe sorunları ve tartışmalı noktaları da ortaya koymaya çalıştık. Anlatmak istediğimizi daha açık gösterebilmek için şöyle bir tablo yapılabilir:

⁴⁶ Bunun için şu iki eser örnek gösterilebilir:

– Gibb, H.A.R. – Bowen: *Islamic Society and the West*, Oxford 1957.

– Heyd, Uriel: *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973.

⁴⁷ Voynuklar ve Martoloslar hakkında Yugoslav tarihçi Milân Vasić'in de bir eser yayınladığını duyduk ama eseri görme imkânımız olmadı.

KAYNAKLAR

(Birinci elden)

- A) Tapu-Tahrir Defterleri.
 1 – Genel Tahrir Defterleri.
 2 – Voynuk Tahrir Defterleri.
- B) Kanunnameler.
 1 – Özel Voynuk Kanunnameleri.
 2 – Bölgesel Kanunnamelerde Voynuklarla İlgili Hükümler.
 3 – Ebussuud Efendi, Hamza Paşa ve Tevkiî Celâlzâde Kanun Mecmuaları Türündeki Kanunnamelerde Bulunan Voynuklarla İlgili Bölümler.
- C) Ferman ve Hüküm Gibi Münferit Belgeler.
- D) Mühimme Defteri ve Şer'iyeye Sicillerindeki Kayıtlar.
- E) Türk ve Türkçe Kaynaklar Dışındaki Yerel Kaynaklar.

KAYNAKLAR

(İkinci elden)

- A) Osmanlı Kronikleri.
 1 – Hoca Saadetin Efendi: Tâcü't-tevârih, İstanbul 1279.
 2 – Karaçelebizâde Abdülaziz: Tarih-i Ravzatü'l-ebrâr, Kahire 1248.
 3 – Solakzade Mehmet: Tarih-i Solakzâde, İstanbul 1297.
 4 – İdris-i Bitlisi: Heşt-Bihişt (yazma).
- B) Batı Kaynakları.
 1 – Hammer.
 2 – D'Ohsson.
 3 – (Jirecek burada da ele alınabilir).

ARAŞTIRMALAR

- A) Türkiye'de.
 1 – Ahmet Refik: Türk İdaresinde Bulgaristan.
 2 – İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı.

- 3 - Halil İnalçık: Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar.
- 4 - Diğerleri.

B) Türkiye Dışında (Yazarların eserleri metinde gösterilmişti).

- 1 - Constantin Jirecek.
- 2 - Galab D. Galabov.
- 3 - Herbert W. Duda.
- 4 - Josef Kabrda.
- 5 - Boris Christoff Nedkoff.
- 6 - H.A.R. Gibb ve Bowen.
- 7 - Uriel Heyd.
- 8 - Milan Vasic.
- 9 - Diğerleri.